

Вісник Дніпропетровського університету. Історія та археологія
Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu. Seriâ: Istorîâ ta arheologiâ
Vestnik Dnepropetrovskogo universiteta. Seriâ: Istorîâ i arheologiâ
Dnipropetrovsk University bulletin. History & archaeology series

Visn. Dnipopetr. univ., Ser.: Istor. arheol. 2017. 25(1), 175–181

doi: 10.15421/261719

ISSN 2412-5334 (Print)
ISSN 2414-9578 (Online)

www.via.dp.ua

УДК 94:[026:271.2–523.6]] (477.63) «16/19»

Л. М. Лучка

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

До історії архіву та книгозбірні Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря

Досліджено історію монастирського архіву та книгозібрання у XVII – початку XX ст. Проаналізовано документальний масив архіву та видавничу продукцію духовної бібліотеки за змістом, формою, друкарським мистецтвом. Простежено долю рукописної спадщини та стародруків Запорозького козацтва.

Ключові слова: Самарський Пустинно-Миколаївський монастир, архів, бібліотека, Запорозьке козацтво, Катеринославщина.

Лучка Л. М. К истории архива и книжного собрания Самарского Пустынно-Николаевского монастыря.

Исследована история монастырского архива и книжного собрания в XVII – начала XX вв. Проанализированы документальный массив архива и издательская продукция духовной библиотеки по содержанию, форме, типографскому искусству. Прослежена судьба рукописного наследия и старопечатных изданий Запорожского казачества.

Ключевые слова: Самарский Пустынно-Николаевский монастырь, архив, библиотека, Запорожское казачество, Екатеринославщина.

Luchka L. M. To the History of Samara Desert-Nicholas Monastery Archive and Book Collections.

The works by archimandrites Havriil (V. F. Rozanov) and Feodosiy (O. G. Makarevsky), historians A. O. Skalkovsky, D. I. Yavornitsky and V. O. Bidnov were the first documents on the history of the monastery (Novomoskovsk, Dnipropetrovsk Region). The monastery suffered from raids, fires, epidemics and robberies. The monastic archives were largely lost in the military operations. A lot of original documents didn't survive. The epidemic of 1750 did a great damage. The paper archive, infected things and monastery items were burned. The archive consisted of clerical documents, volumes of ancient laws, manuscripts and correspondence. The archive contained some other documents of great importance. They are so-called Universals, 11 statements with seals of Zaporizhian Sich Kosh (Leader) and priors' complaints. The monastery archive contained manuscripts by the last Kosh Otaman (leader) – P. Kalnyshevsky.

The archive included documents of state and local authorities and supreme church governing boards – reports, orders, decrees, warrants referring to the monastery property, inventories of monastery household items. A certain percentage of documents was correspondence among priors referring to internal discipline and economic life of the monastery. The names of famous visitors of the monastery are known: archimandrites Havriil and Feodosiy, A. O. Skalkovsky, A. P. Chirkov, P. M. Sochinskiy, V. D. Mashukov, D. I. Yavornitsky and V. O. Bidnov. They worked with documents and left published articles, essays and reviews.

Except manuscripts the monastery had printed editions. The monastery library kept 150 liturgical books of Kyiv and Moscow publishing of the 17th – 18th centuries. Six printed books from Samara Desert-Nicholas Monastery are kept in Dnipropetrovsk National Historical Museum. The library collection of the 19th century was quite big.

The research of the archive and the library of the monastery give an opportunity to highlight some of the unknown facts on library science and find rare editions of Ukrainian culture heritage.

Keywords: Samara Desert-Nicholas Monastery, archive, library, Zaporozhian Cossacks, Katerinoslav Province.

Постановка проблеми. Досліджуючи бібліотечну справу Катеринославської губернії, наше завдання полягало у висвітленні історії та розвитку бібліотек різного підпорядкування. До мережі бібліотечних осередків краю входили і єпархіальні бібліотеки. Як центри культурно-духовного розвитку, вони збирали архіви та опікувалися книгозбірнями, що відіграють в наші часи важливу роль у поглибленому вивченні культурної спадщини та церковної старовини. Об'єктом дослідження стали архів та книгозбірня Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря, який належить до найстаріших релігійних установ України і тісно пов'язаний з Запорозькою Січчю та козацтвом.

Аналіз джерел і публікацій. Монастир в різні історичні періоди привертав увагу дослідників як архітектурна та мистецька споруда козацької доби. Історіографія питання вміщує декілька етапів: джерела XVIII – початку XX ст., другої половини XX ст. та сучасні дослідницькі матеріали. Першими письмовими пам'ятками з історії монастиря до сучасності залишаються праці архієпископів Гавриїла (В. Ф. Розанова) та Феодосія (О. Г. Макаревського), істориків А. О. Скальковського, Д. І. Яворницького, В. О. Біднова. Науковці XXI ст. (О. І. Журба, І. І. Лиман, Н. М. Діанова, О. В. Харлан, В. О. Векленко) висвітлюють історичні аспекти зародження та діяльності релігійного центру, розглядають унікальність комплексу як архітектурної споруди, визначають місце та роль монастиря в історії Південної України XVIII – XIX ст. (Векленко, 2016; Діанова, 2012; Харлан, 2005).

Мета статті – висвітлити історичний шлях формування та розвитку архіву і бібліотеки святої обителі, які до нашого часу залишалися поза увагою науковців.

Виклад основного матеріалу. На початку XVII ст. запорожці називали монастир «настоящею Запорозькою Палестиною, истинным новым Иерусалимом» (Феодосий, 1873, с. 8). Серед істориків не існує єдиної думки щодо заснування монастиря (1575, 1602, 1680 рр.). Автори останніх досліджень вважають датою створення 1602 р. Під час дослідження виникали складності, пов'язані з пошуком конкретного цікавого матеріалу з визначеної тематики: історії, сучасної долі та місця знаходження. На жаль, про монастирський архів відомостей небагато. З самого початку треба визначитися, що історично монастир виконував, захисну та оборонну функції. Тому є зрозумілим, що збереження архіву та книгозібрання в цілісності не можливо внаслідок воєнних історичних дій.

Монастир неодноразово страждав від нападів, пожеж та епідемій. Початок XVIII ст. для монастиря був сумним: внаслідок пограбування архів і бібліотека зазнали втрат. Трагічна доля спіткали архів у середині XVIII ст. Документи знаходилися у келії настоятеля Прокля, який помер під час епідемії 1750 р. і солдати Самарського гарнізону змушені були спалити всі заражені речі та предмети кімнати, у тому числі й паперовий архів (Гавриил, 1838, с. 5; Мицик, Мосьпан, & Плохій, 1994, с. 46). Варто зазначити, що в історії закладу були присутніми й негативні випадки, які стосувались крадіжок. Відвідувачі, гості монастиря, що зналися на старовині та колекціонуванні, залишали обитель разом з документами як придбаними (Беднов, 1907).

Маємо припущення, що бібліотека монастиря тісно переплітається з бібліотекою архієпископа Платона (Любарського), яка знаходилась в архієрейському будинку наприкінці XVIII – на початку XIX ст. З історії відомо, що у 1791 р. Самарський монастир став «Домом Катеринославских архиереев» Вибір керівника монастиря мав велике значення для розвитку або занепаду обителі. У XVIII ст. переважним було слово козацької старшини, які висували певні вимоги до духовних осіб (Феодосий, 1873, сс. 16–18).

У 1780 р. після зруйнування Запорозької Січі (1775 р.) монастир підпорядковується Києво-Межигірському монастирю. Наявність книг з записом «из Киево-Межигорского монастыря» дозволяє зробити висновок, що вони потрапляли до монастиря у XVIII ст. завдяки настоятелям, яких направляли з духовного центру – Києво-Межигірського монастиря. Більш вичерпну інформацію про архів та книгозібрання містять джерела XIX ст. У праці першого дослідника історії запорозької святині архімандрита Гавриїла зафіксовано факт наявності книгозбирання монастиря (Гавриил, 1838, сс. 1, 2). Архів містив документи діловодства, наративні пам'ятки (копії листів кошового І. Гусака (1691 та 1695 рр.) Значну цінність мали збірки давніх законів. Монастирські рукописи становлять інтерес своїм змістом, формою, зовнішнім виглядом, текстом. У 1730-х рр. свідкам історії монастиря були Євангеліє, що містили написи у книгах.

На початку XIX ст., за інформацією Гавриїла, бібліотека зберігала першоджерела з історії монастиря. Серед них значне місце посідали: універсали, що закріплювали право власності монастиря; 11 активів (10 – копії) з печатками Коша Запорозького; скарги настоятелів щодо

утисків та наболілих питань (вирубка лісу, гребля, заселення простолюду та козаків, облаштування земельних ділянок). Цінним джерелом були картографічні матеріали XVIII – XIX ст., зокрема перший план монастиря виконано у графічному вигляді. Архів зберігав дарчі документи на землю та підданих (Гавриил, 1838, сс. 3–5; Харлан, 2005, с. 109).

Серед рукописних фондів необхідно відзначити документи останнього кошового П. Калнишевського про грошові збори (податі) Запорозької Січі за кожний двір (1763, 1774 рр.) (Феодосий, 1873, с. 14). Прикметно, що 1900 р., катеринославський колекціонер і збирач української старовини П. М. Сочинський повідомляє Д. І. Яворницькому про листування полковника О. Колпака з П. Калнишевським, датоване 1771 р., яке діяч отримав у тимчасове користування. Відомо, що в цей час П. М. Сочинський обстежив архів Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря та упорядкував оригінальне книжкове зібрання (Лист П. М. Сочинського..., сс. 482, 935).

До архіву надходили документи державних органів влади, вищого духовного правління, місцевого керівництва: рапорти, накази Губернської канцелярії про ловлю риби; документи з історії монастиря; ордери про власність монастиря, його підпорядкування та діяльність. Відповідно до джерел, подано інформацію про рапорти князя Г. Потьомкіна щодо захисту земельних прав Самарського монастиря як козацької святині; про будівництво кам'яних церков (1782 – 1787 рр.) (Феодосий, 1873, сс. 52–55).

Окреме місце посідали судові справи, пов'язані з відносинами між монастирем та козаками, заборонаю торгівлі лісом. До монастиря надійшли «*Предложения Азовского губернатора В. О. Черткова*» (1778 р.) щодо улаштування побуту у слободах, розташованих поблизу монастиря; листування В. О. Черткова з ієромонахом Феофаном (1777 – 1780 рр.). Інтерес викликають розпорядження місцевої консисторії та архієрейського правління, листування між настоятелями монастирів щодо внутрішнього господарського ладу та організації побуту. За В. О. Бідновим, загальна кількість архівних справ наприкінці XVIII ст. складала 88 одиниць.

До складу монастирського зібрання входила рукописна спадщина керівників обителі. За інформацією Гавриїла можна припустити, що одним з перших архівних документів став рукопис «*Полная биография иеромонаха Паисия*» (першого настоятеля 1602 р.). Автор невідомий, але матеріал викладено детально і ґрунтовно, за що

документ користувався попитом у служителів. Крім того, поширювались серед козацтва «*Воззвания*» та «*Поучения*» як духовні заповіді, дорожчі сувої (Скалозуб, 2001, с. 199; Феодосий, 1873, с. 7). П. М. Сочинський після подорожі до монастиря на початку XX ст. виокремив з рукописів «*Евангельские поучения*», переписані невідомим ченцем чітким слов'янським письмом. Наступним церковним документом стали «*Проповеди слова Божьего на недели всего лета*» Антонія Радивиловського, написані трьома мовами: слов'янською, малоросійською, польською (Сочинский, 1904).

Дослідження бібліотеки та архіву монастиря є важливим не тільки з історії духовного центру, а й з вивчення історичного шляху Катеринославської, Херсонської і Таврійської єпархій: архів зберігав матеріали про втрачені монастирі та церкви. Наступні документи, що збиралися і зберігалися у монастирі, – описи церковного майна та господарських речей, які були корисними у справі вивчення минулого краю.

Дослідники початку XX ст. вважають, що одними з перших документів архіву були: ордер 1773 р. про молебень з приводу одруження Великого князя Павла Петровича з Наталією Олексіївною; два ордера Межигірського монастиря 1774 р. про підписання миру з Туреччиною; таблиць релігійних і державних свят; маніфести та накази Катерини II (1776 – 1779 рр.). Серед документів XVIII ст. варто зупинити увагу на справі 1780 р. про будівництво у Самарському монастирі нової кам'яної церкви Миколи Чудотворця та мучеників Кирика та Улити (головної соборної церкви) за кошти священника К. Тарловського. Архів зберігав велику за обсягом справу 1783 р., що містила перелік померлих ченців у 1777 – 1783 рр., власноручні короткі щоденникові нотатки Платона Любарського, подвижника православної віри. В архіві певний відсоток склали персональні справи запорожців. Серед старовинних паперів знаходились прошнуровані, скріплені печаткою та підписами особові книги, що містили імена дарувальників та благодійників з 1809 р. (Беднов, 1907, сс. 72–75; Феодосий, 1873, сс. 92, 93).

Відомими є прізвиська відвідувачів монастиря: архимандритів Гавриїла (В. Ф. Розанов), Феодосія (О. Г. Макаревський), дослідників: А. О. Скальковського, А. П. Чиркова, П. М. Сочинського, В. Д. Машукова, В. О. Біднова, Д. І. Яворницького, які працювали з архівними документами та бібліотечними виданнями. Про це свідчать опубліковані статті, нотатки, історичні нариси, огляди, окремі видання.

Архімандрит Гавриїл перебував у Катеринославській губернії з 1828 р. до 1837 р. Пошукова робота з вивчення історії Південної України виявилась у археографічних дослідженнях, що дали змогу знайти письмові джерела з історії пам'яток краю. Більше двох років Гавриїл працював у монастирському архіві з напівтрухлими аркушами. Результатом стало написання *«Исторической записки о Пустынно-Николаевском монастыре»* 1838 р., яка стала першою ґрунтовною працею з історії монастиря, стану справ та аналізу усіх напрямків діяльності козацької святині (Діанова, 2012, сс. 22, 23; Отчет о деятельности..., с. 164).

У 1835 р. до Катеринослава прибув А. О. Скальковський, чиновник з особливих доручень Новоросійського генерал-губернатора М. С. Воронцова, з метою пошуку матеріалів з історії Півдня України в місцевих архівах. Архімандрит Гавриїл ознайомив шановного гостя з бібліотекою монастиря та власним книжковим зібранням (Діанова, 2012, с. 29). А. П. Чирков, активний член Одеського товариства історії та старовини, під час своєї подорожі Дніпром у 1865 р. відвідав Катеринославську губернію. Він зібрав багато цінного матеріалу завдяки написам на старовинних речах, серед яких його увагу привернули три Євангелія з Самарського монастиря (Чирков, 1875, сс. 344–347).

У 1871 році єпископом Катеринославським та Таганрозьким було призначено Феодосія (О. Г. Макаревського). Його увагу привертала історія Катеринославщини, переважно, минуле Катеринославської єпархії. З цією метою Преосвященний плідно працював з документами, які зберігались у церковних архівах, зокрема Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря. Працюючи зі справами XVIII ст. єпископ Феодосій залишив особисті нотатки на аркушах тексту. Він користувався *«Историей Новой Сечи»* А. О. Скальковського, *«Историей о казаках Запорожских»* князя Мишецького, книгами на малоросійській мові. Результатом його невтомної наукової діяльності стало підготовка цілого ряду історичних праць (Беднов, 1910, с. 12).

Історія монастирської бібліотеки викликала інтерес у катеринославських мешканців і на початку XX ст. Вагомий внесок у процес вивчення рідного краю зробили діячі Катеринославської вченої архівної комісії, зокрема В. О. Біднов та П. М. Сочинський, які обстежували пам'ятки місцевої архітектури і залишили письмові свідчення (Абросимова С. В., 1993, сс. 2, 3). Викладач Катеринославської духовної семінарії В. О. Біднов влітку 1904 р. відвідав монастир, ознайомився з архівом і зробив деякі

виписки найбільш цікавих справ та рукописних документів.

Бібліотека допомагала учням, що навчалися у монастирській школі. У 1750 р. двоє вчителів навчали 87 хлопців. Для такого закладу кількість учнів вважалась значною, навіть у порівнянні з Кошем Запорозьким. У 1830 р. за розпорядженням Катеринославського єпархіального керівництва у монастирі була відкрита школа з церковного читання та співу. Навчальний осередок готував професіональних читців проповідей та виконавців для церковних хорів. Школа спрямовувала діяльність на користь краю і залишила про себе гарні спогади у документах Катеринославської єпархії (Феодосій, 1873, с. 10, 87).

Протягом століть монастир і бібліотека мали покровителів та благодійників, що позначилось на зростанні та розвитку святої обителі. Розмірковуючи про шляхи надходження книг до бібліотеки, варто зазначити, що монастир збагачувався за рахунок різних внесків від козацького товариства, мав фінансову підтримку від місцевих поміщиків, відвідувачів монастиря – духовних осіб. Значні грошові внески до скарбниці духовного закладу надійшли у XIX ст. (Феодосій, 1873, сс. 88, 89).

Крім рукописної спадщини монастир опікувався й придбанням друкованих видань, зокрема стародруків. Діячі Одеського товариства історії та старовини зазначали, що у XIX ст. бібліотека монастиря зберігала значну кількість богослужбових книг київського та московського друку XVIII ст., які розташовувалися частково в двох великих шафах, інші знаходились в різниці для швидкого доступу до них духовних осіб. На початку XX ст. з'являються нові факти. Бібліотека розміщувалась у трапезній кімнаті Георгіївської церкви. Невеличке приміщення з одним вікном мало дерев'яні полиці, на яких зберігались церковні друковані книги та рукописи у кількості понад 150 примірників XVII – XVIII ст. Доповнювало книжкове зібрання значна кількість папок з монастирськими справами XIX ст., що знаходились у безладі та не мали хронології. Знайдений єдиний опис документів охоплював хронологічні межі з 1773 р. по 1801 р., але зазначені в ньому джерела були відсутніми. Важливою є інформація про необхідність обліку на видання, що зберігались (Беднов, 1907, с. 69, 70; Топографическое описание..., 1881, с. 474).

Монастир поповнювався пожертвуваннями, серед яких були і книги. За матеріалами А. П. Чиркова, бібліотека мала «Евангелие» мо-

сковського друку 1717 р., яке знаходилось у Гергіївській церкві Самарського монастиря. Видання надійшло у 1731 р. із Запорозької Січі як дарунок архимандрита Гавриїла. Два «Евангелие» були придбані та подаровані козаком Запорозького низового війська Д. Легушею у 1756 р. і у 1759 р. монастирю «на вечное владение» (Чирков, 1875, с. 344–347; Яворницький, 1892, сс. 375, 376).

Катеринославський дослідник церковної старовини В. Д. Машуков поширив перелік літератури, яка зберігалася у монастирі ХІХ ст.: «Учительное евангелие» київського друку 1637 р. що містило значну кількість дописувань на різних сторінках; «Евангелие» московського друку 1791 р. На кошти покійного запорожця Никифора Рябошапки у 1740 р. на ярмарку за 15 крб. було куплено «Евангелие» московського друку 1735 р. З праць Д. І. Яворницького відомо, що в ХІХ ст. цінним джерелом був «Поминальник» 1794 р. із зазначенням року смерті й місця поховання К.І. Тарловського, про що свідчив напис на титульному аркуші пам'ятки (Машуков, 1905, сс. 50, 51; Яворницький, 1888, с. 94; Яворницький, 1892, с. 380).

Досліджену бібліотеку та архів ми не маємо права віднести до втрачених. Каталог ДНІМ ім. Д. І. Яворницького (1988 р.) містить цінну інформацію про наявність у фондах установи шести примірників друкованих книг з Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря. Зазначу: Дорофей «Поучения душеполезна различна к своим его ученикам. К., 1628» (в конвалюте); «Пречистии АКАФИСТЫ и прочия спасительныя мольбы. К., 1674»; «Пролог. Москва, 1735. Ч. 1». Захоплення дослідників викликають три «Евангелие»: львівське 1644 р., київське 1756 р., московське 1791 р. (про які писав Д. І. Яворницький). Кожне складається з

палітурки у вигляді дощочок, обтягнутих оксамитом або натуральною шкірою, з срібним та золотим окладами, оздоблено мініатюрами з фініфтью, внутрішнім орнаментом та іншими дорогоцінними прикрасами, металевими застібками. Зазначені видання цінні папером, захищеним водяним знаком (Абросимова С. В., 1988, сс. 7–9, 11, 15, 19, 32).

Історія бібліотеки не закінчена. За словами настоятеля монастиря отця Досифея, відомо, що сучасне книжкове зібрання містить близько 2000 примірників богослужбової літератури. Переважають друковані релігійні видання, але певний відсоток складають сучасні рукописні документи. Наявність матеріалів з бібліотеки монастиря ХVІІ – ХІХ ст. не підтверджує, посилаючись на пожежі, епідемії, зруйнування, зміни органів підпорядкування. Повною інформацією про сучасний стан бібліотеки обителі володіє бібліотекар-ченець.

Висновки. Підсумовуючи, зазначу, що архів і бібліотека Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря у ХVІІ ст. мали одиничні примірники, у ХVІІІ ст. переважну більшість складали рукописні джерела. Значним за обсягом був фонд архівних документів та друкованих видань, створений у ХІХ ст. На жаль, до ХХІ ст. не збереглися і ці документи. Вони втрачені з різних причин як відомих (революції, війни), так і не з'ясованих. Матеріали з історії бібліотек духовних закладів є цінним джерелом для створення цілісної картини політичної, соціальної та церковної історії Південної України ХVІІ – ХІХ ст. Крім того, дослідження монастирських осередків дозволяють висвітлити невідомі сторінки бібліотекознавства та репрезентувати унікальні, рідкісні видання культурної спадщини України.

Бібліографічні посилання

- Абросимова, С. В. (Ред.). (1988). *Старопечатные кириллические издания в Днепропетровском историческом музее, 1574–1800 : каталог*. Днепропетровск: ДИМ.
- Абросимова, С. В. (1993). Катеринославська учена архівна комісія і напрямки її діяльності. У М. П. Ковальський, Ю. А. Мицик, & О. А. Удод (Ред.), *До 90-річчя Катеринославської ученої архівної комісії (1903–1916 рр.) : збірка статей* (сс. 1–4). Дніпропетровськ.
- Беднов, В. А. (1907). *Из прошлого Екатеринославской епархии*. Екатеринослав.
- Беднов, В. А. (1910). *Преосвященный Феодосий, епископ Екатеринославский и Таганрогский и его*

- труды по истории Екатеринославины*. Екатеринослав.
- Векленко, В. (2016). Самарський монастир серед легенд і міфів. (І. Кочергін, Ред.) *Січеславщина : краєзнавчий альманах*(7), 3–27.
- Гавриил (Розанов, В. Ф.) (1838). *Историческая записка о Пустынно-Николаевском Самарском монастыре*. Одесса.
- Діанова, Н. М. (2012). *Внесок вищого православного духовенства Південної України у розвиток історичної науки і освіти (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.) : монографія*. Одеса: Фенікс.
- Лист П. М. Сочинського Д. І. Яворницькому, від 14.09.1900, № 494. (2010). У С. Абросимова,

- Н. Василенко, А. Перкова, & ін. (Ред.), *Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького* (Т. 5, сс. 482–483). Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС.
- Машуков, В. Д. (1905). *Материалы к изучению церковной старины Украины*. Харьков.
- Мицик, Ю. А., Мосьпан, Н. В., & Плохий, С. М. (1994). *Місто на Самарі*. Дніпропетровськ: Видавництво ДДУ.
- Отчет о деятельности Екатеринославской ученой архивной комиссии, 1 ноября 1904 – 1 ноября 1906 г. (1909). *Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии* (5), 162–166.
- Скалозуб, Ю. (2001). *История Екатеринославской епархии, 1775–1917 годы*. Дніпропетровськ: Січ.
- Сочинский, П. Н. (1904). В святине Запорожья. (А. С. Синявский, Ред.) *Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии*(1), 160–165.
- Топографическое описание Самарского Николаевского монастыря, находящегося в Ектеринославской губернии в 2-х верстах к востоку от города Новомосковска. (1881). *Записки Императорского Одесского общества истории и древностей*, 12, 472–477.
- Феодосий, (А. Г. Макаревский) (1873). *Самарский Екатеринославской епархии Пустынно-Николаевский монастырь*. Екатеринослав.
- Харлан, О. В. (2005). Самарський Пустинно-Миколаївський монастир. Архітектурна та мистецька спадщина XVIII – XIX ст. (С. І. Світленко, Ред.) *Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження* (2), 105–120.
- Чирков, А. (1875). Надписи, находящиеся в Новороссийском крае. *Записки Императорского Одесского общества истории и древностей*, 9, 343–351.
- Яворницкий, Д. И. (1888). *Запорожье в остатках старины и преданиях*. Санкт-Петербург.
- Яворницкий, Д. И. (1892). Самарский Пустынно-Николаевский монастырь. В Д. И. Яворницкий, *История запорожских казаков* (Т. 1, сс. 365–383). Санкт-Петербург.

References

- Abrosimova, S. V. (Ed.). (1988). *Staropechatnye kirillicheskie izdaniya v Dnepropetrovskom istoricheskom muzee, 1574–1800 : katalog [Old printed Cyrillic editions in Dnepropetrovsk Historical Museum, 1574–1800: catalogue]*. Dnepropetrovsk: DIM (in Russian).
- Abrosymova, S. V. (1993). Katerynoslavs'ka uchena arkhivna komisiya i napryamky yiyi diyal'nosti [Katerinoslav Scientific Archival Commette and its Researches]. In M. P. Kovalsky, Yu. A. Mytsyk, & O. A. Udod (Ed.), *Do 90-richchya Katerynoslavs'koyi uchenoyi arkhivnoyi komisiyi (1903–1916 rr.) : zbirka statey [To the 90th anniversary of Katerinoslav Scientific Archival Commette (1903–1916): a collection of articles]* (pp. 1–4). Dnepropetrovsk (in Ukrainian).
- Bednov, V. A. (1907). *Iz proshlogo Ekaterinoslavskoy eparkhii [From the past of the Ekaterinoslav Diocese]*. Ekaterinoslav (in Russian).
- Bednov, V. A. (1910). *Preosvyashchenny Feodosiy, episkop Ekaterinoslavskiy i Taganrogskiy i ego trudy po istorii Ekaterinoslavshchiny [Reverend Theodosius, Bishop of Katerinoslav and Taganrog and his works on the history of Katerinoslav]*. Ekaterinoslav (in Russian).
- Veklenko, V. (2016). Samars'kyu monastyr sered lehend i mifiv [Samara monastery of legends and myths]. (I. Kocherhin, Ed.) *Sichslavshchyna : krayeznavchyy al'manakh [Sichslavshchyna : Almanac of Local Lore]* (7), 3–27 (in Ukrainian).
- Gavriil (Rozanov, V. F.). (1838). *Istoricheskaya zapiska o Pustynno-Nikolaevskom Samarskom monastyre [A Historical Note about Samara Desert-Nicholas Monastery]*. Odessa (in Russian).
- Dianova, N. M. (2012). *Vnesok vyshchoho pravoslavnoho dukhovenstva Pivdennoyi Ukrayiny u rozvytok istorychnoy nauky i osvity (kinets' XVIII – pochatok XX st.) [Contribution of Higher Orthodox Clergy of Southern Ukraine to Historical Development of Science and Education (the end of the 18th – the beginning of the 20th century)]*. Odesa: Feniks (in Ukrainian).
- Lyst P. M. Sochyns'koho D. I. Yavornyt'skomu, vid 14.09.1900, No 494 [A Letter by P.M.Sochynskiy to D.I.Yavornitskiy, 14.09.1900, No 494]. (2010). In S. Abrosymova, N. Vasylenko, A. Perkova, & in. (Ed.), *Epistolarna spadshchyna akademika D. I. Yavornyt's'koho [Epistolary heritage of academician D. I. Yavornitsky]* (Vol. 5, pp. 482–483). Dnepropetrovsk: ART-PRES (in Ukrainian).
- Mashukov, V. D. (1905). *Materialy k izucheniyu tserkovnoy stariny Ukrainy [Materials to the study of church antiquity of Ukraine]*. Khar'kov (in Russian).
- Mytsyk, Yu. A., Mos'pan, N. V., & Plokhyy, S. M. (1994). *Misto na Samari [A town on the Samara]*. Dnepropetrovsk: Vydavnytstvo DDU (in Ukrainian).
- Отчет о deyatel'nosti Ekaterinoslavskoy uchenoy arkhivnoy komissii, 1 noyabrya 1904 – 1 noyabrya 1906 g. [An Activity Report of Katerinoslav Scientific Archival Commette, November 1, 1904 – November 1, 1906] (1909). *Letopis' Ekaterinoslavskoy uchenoy arkhivnoy komissii [Chronicles of Katerinoslav Scientific Archival Commette]* (5), 162–166 (in Russian).
- Skalozub, Yu. (2001). *Istoriya Ekaterinoslavskoy eparkhii, 1775–1917 gody [The History of Katerinislav Eparchy, 1775–1917]*. Dnepropetrovsk: Sich (in Russian).
- Sochinskiy, P. N. (1904). V svyatnye Zaporozh'ya [In Zaporizhian Shrine]. (A. S. Sinyavskiy, Ed.) *Letopis' Ekaterinoslavskoy uchenoy arkhivnoy komissii [Chronicles of Katerinoslav Scientific Archival Commette]* (1), 160–165 (in Russian).

- Topograficheskoe opisanie Samarskogo Nikolaevskogo monastyrya, nakhodyashchegosya v Ekaterinoslavskoy gubernii v 2-kh verstvakh k vostoku ot goroda Novomoskovska [Topographical Description of Samara Desert-Nicholas Monastery located in Katerinoslav Province in two miles from Novomoskovsk, 1881]. (1881). *Zapiski Imperatorskogo Odesskogo obshchestva istorii i drevnostey* [Memoirs of the Imperial Odessa Society of History and Antiquities], 12, 472–477 (in Russian).
- Feodosiy, (A. G. Makarevskiy) (1873). *Samarskiy Ekaterinoslavskoy eparkhii Pustynno-Nikolaevskiy monastyr'* [Samara Desert-Nicholas Monastery of Katerinoslav Eparchy]. Ekaterinoslav (in Russian).
- Kharlan, O. V. (2005). Samars'kyy Pustynno-Mykolayivs'kyy monastyr. Arkhitekturna ta mystets'ka spadshchyna XVIII – XIX st. [Samara Desert-Nicholas Monastery. Architectural and artistic heritage of the 18th – 19th centuries] (S. I. Svitlenko, Ed.) *Prydniprovyia : istoryko-krayeznavchi doslidzhennya* [Prydniprovyia : historical local lore investigations] (2), 105–120 (in Ukrainian).
- Chirkov, A. (1875). Nadpisi, nakhodyashchiesya v Novorossiyskom krae [Inscriptions in Novomoskovsk region]. *Zapiski Imperatorskogo Odesskogo obshchestva istorii i drevnostey* [Memoirs of the Imperial Odessa Society of History and Antiquities], 9, 343–351 (in Russian).
- Yavornitskiy, D. I. (1888). *Zaporozh'e v ostatkakh stariny i predaniyakh* [Zaporozhye in remnants of antiquity and traditions]. Sankt-Peterburg (in Russian).
- Yavornitskiy, D. I. (1892). Samarskiy Pustynno-Nikolaevskiy monastyr' [Samara Desert-Nicholas Monastery]. In D. I. Yavornitskiy, *Istoriya zaporozhskikh kozakov* [The history of Zaporozhian Cossacks] (Vol. 1, pp. 365–383). Sankt-Peterburg (in Russian).

Надійшла до редколегії 21.03.2017